

Samenvatting

Myriam Dumortier - Instituut voor Natuurbehoud

Het Natuurrapport (NARA) beschrijft de toestand van de natuur in Vlaanderen en evalueert het beleid terzake. NARA 2003 behandelt soorten, hun leefgebieden en de verstoringen daarvan. Aansluitend op de wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg (2002) komt nu ook duurzaam gebruik van de natuur aan bod. Dit NARA schenkt bijzondere aandacht aan de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijnen in Speciale Beschermingszones. Ten slotte wordt ingegaan op initiatieven om de natuur te herstellen en te beschermen, op de relatie tussen de samenleving en de natuur en op de stand van de beleidsondersteunende kennis inzake natuurbehoud. Beleidsinstrumenten worden soms geïllustreerd aan de hand van het voorbeeld van de Zwarte beek.

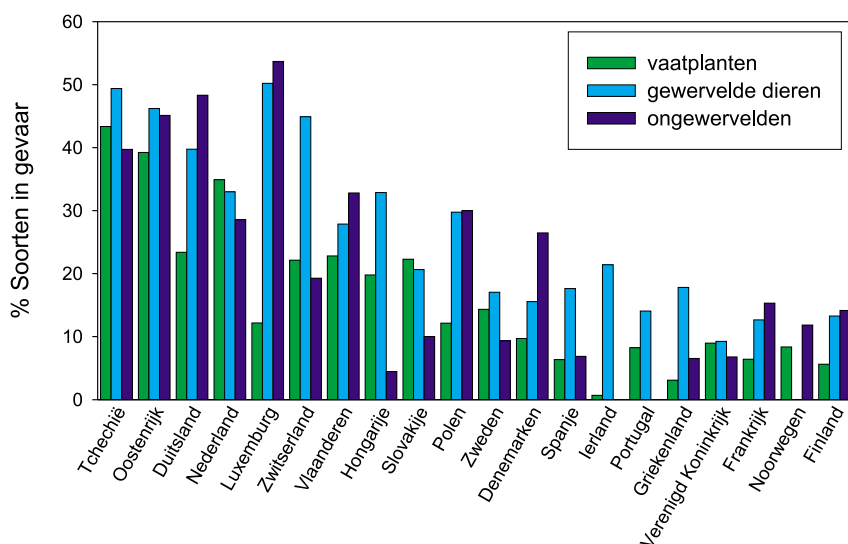
1 De Vlaamse flora en fauna in 2003

Rode lijsten geven aan welke soorten uitgestorven, met uitsterven bedreigd, bedreigd of kwetsbaar zijn, en daarom extra bescherming vereisen. Zoals de andere Centraal- en West-Europese landen, bezit Vlaanderen een groot aantal bedreigde en kwetsbare soorten (figuur 1). In Scandinavische en Mediterrane landen is de toestand beter.

De figuur bevat geen uitgestorven soorten. In Europese context telt Vlaanderen het grootste percentage uitgestorven vlindersoorten (25 %). Actieve beschermings- en herstelmaatregelen moeten zich zowel op soorten als op hun leefgebieden richten. Soortbeschermingsplannen worden nog niet genoeg omgezet in concrete actieplannen. Er is nood aan een vernieuwde lijst van beschermde soorten op Vlaams niveau.

Vlaanderen selecteerde 113 aandachtsoorten waar het beleid zich prioritair wil op richten. De keuze van deze soorten gebeurde op basis van hun bedreiging op gewestelijke, nationale of internationale schaal. Sinds 2000 worden deze soorten in erkende reservaten opgevolgd. Het is belangrijk ook buiten de erkende reservaten voor opvolging te zorgen. De eerste resultaten laten nieuwe meldingen zien van de gevlekte witsnuitlibel, die als uitgestorven gecatalogeerd stond, en van de tweekleurige vleermuis, die voorheen niet in Vlaanderen voorkwam. De Limburgse reservaten bezitten het grootste aantal aandachtsoorten, de Oost-Vlaamse het kleinste. Deze provincies beschikken respectievelijk ook over de grootste en de kleinste oppervlakte reservaten.

Het Natuurrapport 2003 gaat in op trends in de Vlaamse populaties vissen en rondbekken (primitieve vis-

Figuur 1: Vergelijking van het percentage soorten in gevaar (rodelijstcategoriën met uitsterven bedreigd, bedreigd en kwetsbaar) in de verschillende Europese landen (gewervelde dieren = zoogdieren, broedvogels, reptielen, amfibieën; ongewervelden = vlinders; voor Ierland en Portugal waren geen data over ongewervelden beschikbaar; voor Wallonië waren geen data beschikbaar) (bron: OESO en [337]).

sen), amfibieën en exoten. Daarnaast komen lokale gegevens aan bod over de waterflora in poldergrachten, meeuwen en stern en in de achterhaven van Zeebrugge, watervogels en bodemfauna langs de Zeeschelde (zie punt 2) en diverse soorten waar het beleid rond de Grensmaas zich op richt (zie punt 2). Er wordt stilgestaan bij het verlies aan autochtone populaties van inheemse boomsoorten.

Tussen 1996 en 2002 ging in de grotere waterlopen de diversiteit aan vissen en rondbekken vooruit. Enkele habitatrictlijnsoorten zoals fint, rivierprik en bittervoorn werden opnieuw waargenomen in o.a. de Schelde. De habitatrictlijnsoort Atlantische zalm migreert weer tot in de Grensmaas. Dankzij de verbeterde waterkwaliteit herkoloniseren trekkende soorten de waterlopen vanuit de zee. Het is nu cruciaal om ook bij lage debieten een goede zuurstofvoorziening te behouden, zoniet is er een risico op massale vissterfte. De herkolonisatie houdt op bij stuwen of sluizen. Anderzijds blijven zeldzame soorten in enkele biologisch waardevolle bovenlopen afgezonderd. Bij de rivierdonderpad treedt hierdoor genetische verarming op. Precies in deze bovenlopen is er nog een achteruitgang van de waterkwaliteit door diffuse inspoeling van meststoffen. De migratieknelpunten staan op kaart en worden aan de verantwoordelijken gecommuniceerd. Er is een BENELUX-doelstelling om tegen 2010 migratie door alle waterlopen weer mogelijk te maken. Momenteel is nog maar 6 % van de vastgestelde knelpunten gesaneerd. Stuwen zorgen samen met de talrijke rechttrekkingen voor het verdwijnen van paaiplaatsen voor vissen en voor een verschuiving van stroomminnende vissoorten zoals barbeel en kopvoorn naar soorten van traagstromende wateren zoals baars, blankvoorn en brasem.

Gedurende de laatste 20 jaar gingen alle soorten paden, kikkers en salamanders achteruit. Alleen de gewone pad kon nog enigszins stand houden dankzij de kolonisatie van nieuwe poelen. De achteruitgang is het grootst in West-Vlaanderen en het geringst in de Hoge Kempen. De wettelijke bescherming van deze soorten mocht niet baten. Het zijn hun leefgebieden, namelijk de poelen en plassen, die worden gedempt of die degraderen door verwaarlozing van onderhoud, door te grote veedichtheden of door het uitzetten van vissen. Te grote densiteiten karpers vernietigen watervegetaties, waardoor bepaalde amfibieën zich weinig of niet meer kunnen voortplanten. Recente ervaringen geven aan dat beheerovereenkomsten voor poelen verbetering kunnen brengen. Dit mag evenwel geen aanleiding zijn om valleigebieden vol te graven met poelen.

Eerste resultaten over waterplanten in poldergrachten laten een drastische achteruitgang zien gedurende de voorbije 2 decennia. Gegevens van de Uitkerkse polder laten zien dat het aantal vindplaatsen terugviel tot gemiddeld 15 % van het aantal in 1980. Soorten als punkroos, grof hoornblad en

lidsteng verdwenen en zelfs algemene soorten als klein kroos, bultkroos en fijn hoornblad zijn er nauwelijks nog te vinden. De meeste oever- en moerasplantensoorten zijn aan eenzelfde trend onderhevig. Mogelijke oorzaken zijn vermessing, brakwaterinvloeden en bestrijdingsmiddelen. Deze evolutie loopt parallel met het verlies aan soortenrijke graslanden in de polders (zie punt 2).

Plevieren, stern en meeuwen hebben relatief ongestoorde dynamische gebieden nodig als broedbiotoop. Langs de Vlaamse kust zijn deze grotendeels verdwenen. De opgespoten terreinen in de haven van Zeebrugge bleken een onverwacht alternatief. Drie sternesoorten, allen vogelrichtlijnsoorten, ontwikkelden er broedvogelkolonies die tot de grootste van Europa behoren. De Vlaamse kust heeft duidelijk troeven voor deze kwetsbare vogelsoorten. De betrokken terreinen zijn aangelegd voor havenontwikkeling. Daarom werd ter compensatie van de voorziene verdwijning in 2001 een sternenschiereiland aangelegd.

Terwijl heel wat inheemse soorten achteruitgaan, zijn er steeds meer geïntroduceerde uitheemse soorten die zich uitbreiden. Canadese gans en halsbandparkiet kennen een exponentiële toename. NARA 2001 meldde dat de stierkikker enkele malen was waargenomen in Vlaanderen. In de vallei van de Grote Nete zijn zich ondertussen populaties aan het voortplanten. Het Aziatisch lieveheersbeestje dat in 1997 werd geïntroduceerd voor biologische gewasbescherming, is in 2001 voor het eerst in de natuur opgemerkt en het aantal waarnemingen stijgt exponentieel. De Zuid-Amerikaanse beverrat wordt hier sinds de 19de eeuw gekweekt voor bontproductie, maar breidt zich nu spontaan en in toenemende mate uit dankzij de zachtere winters. Over de impact van exoten op inheemse soorten en ecosystemen is weinig geweten. De bruine rat, de muskusrat en de beverrat worden sinds een aantal jaren actief bestreden. Over maatregelen tegen andere soorten is er onderzoek lopende.

Soms is niet de soort, maar wel de inheemse populatie bedreigd. Van veel inheemse boomsoorten werd op grote schaal uitheemse materiaal ingevoerd, bij gebrek aan plantgoed en uit voorkeur voor geselecteerde herkomsten met rechte stammen. Daardoor zijn autochtone bomen, zelfs van soorten als zomer- en wintereik, zeer zeldzaam geworden. De Vlaamse populatie zwart populier is te klein geworden om nog levensvatbaar te zijn. Er is een inhaalbeweging aan de gang om autochtone populaties te beschermen en autochtoon plantgoed te produceren en te verspreiden.

2 De leefgebieden

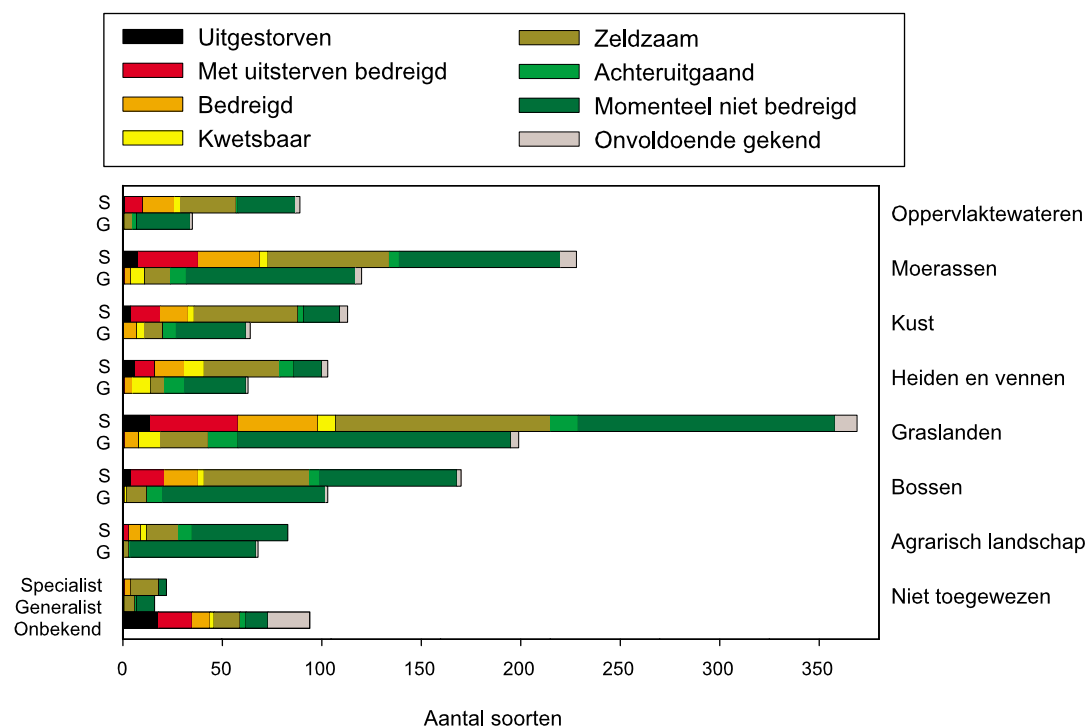
Grotere oppervlakten gemengde loofbossen en soortenrijke graslanden en kleinere oppervlakten heide, moeras, oppervlaktewater, slikke, schorre, duin en strand vormen de leefgebieden van de meeste plant- en diersoorten die in Vlaanderen voorkomen. De Zeeschelde en de Grensmaas worden als unieke systemen afzonderlijk besproken. Het veel uitgestrektere urbaan en agrarisch gebied bezit minder maar toch significante natuurwaarden.

Terwijl de bescherming van het volledige bosareaal een hoge beleidsprioriteit krijgt, is dit voor soortenrijke graslanden veel te weinig het geval. Heiden, moerassen, slikken, schorren en duinen genieten een verbod op vegetatiewijziging. Gezien de vele externe verstoringen, betekent dit nog geen garantie voor het behoud of herstel van de natuurkwaliteit. De oevers van de waterlopen kunnen enkel een versnipperde bescherming krijgen, alhoewel het integraal waterbeleid hier verandering belooft (zie punt 7). Voor het grootste deel van het strand is er geen bescherming voorzien.

Slechts de helft van de 150.000 ha Vlaams bos bezit kenmerken van een natuurlijke bosgemeenschap. De helft daarvan is dan nog naaldbos met spontane ingroei van soorten van het eiken-berkenbos. Slechts een vierde van de Vlaamse bosoppervlakte bestaat uit gemengde loofbossen. Daarvan herbergen de 6000 ha bossen met voor-

jaarsflora het grootste aantal rodelijstplantensoorten. Relatief onverstoorde alluviale en moerasbossen zijn bijzonder zeldzaam op Europese schaal en verdienen de nodige beleidsaandacht. De gezondheid van de Vlaamse bossen lijdt onder de onaangepaste boomsoortensamenstelling en onder diverse externe verstoringen. Het percentage beschadigde bomen bevindt zich rond het Europese gemiddelde van 22 %. De toegenomen aandacht voor duurzaamheid en natuurbeheer binnen het bosbeleid belooft een geleidelijke stijging van het aandeel gemengde loofbossen (zie punt 7). Er wordt ook aan een uitbreiding van het bosareaal gewerkt.

Van de 175.000 ha grasland met biologische waarden (incl. soortenarme graslanden met kleine landschapselementen), is er slechts 58.000 ha soortenrijk. Deze oppervlakte blijft achteruitgaan, een knelpunt voor het natuurbehoud. Rodelijstsoorten zijn soorten die uitgestorven, met uitsterven bedreigd, bedreigd of kwetsbaar zijn. Graslanden bezitten 130 soorten rodelijstplanten (figuur 2). Dit grote aantal heeft met hun heterogeniteit en hun oppervlakte te maken, alhoewel de meeste rodelijstsoorten alleen nog in de 7300 ha halfnatuurlijke graslanden kunnen overleven. Kwartelkoning, ortolaan en grauwe klauwier zijn aan grasland gebonden vogelsoorten die tussen 1994 en 1997 als broedvogel uit Vlaanderen verdwenen. Ook het aantal broedgevallen van paapje kent een forse daling. De natuur in het agrarisch gebied heeft nood aan een multifunctioneel beheer (zie punt 7).

Figuur 2: Verdeling van de vaatplantsoorten over de verschillende biotopen en rodelijstcategoriegén in Vlaanderen (brongegevens: [42]).

Vlaanderen bezit nog 15.000 ha heide. Bijna de helft van de heideplantensoorten is rodelijstsoort. Heidevogels als de korhoen en de klapekster komen niet meer tot broeden en de tapuit gaat sterk achteruit. Het verbod op vegetatiewijziging en de relatief grote oppervlakte die binnen reservaten wordt beschermd, betekent geen garantie voor het behoud van de soortenrijkdom. Verzuuring, vermesting en verdroging vormen ernstige knelpunten. Het verbod op vegetatiewijziging kan niet verhinderen dat heel wat heideterreinen spontaan vergrassen of verbossen. Het verbod op ontbossing bemoeilijkt in dit geval zelfs het herstel van heideterreinen.

Langs de Vlaamse kust blijven nog ongeveer 2800 ha ecologisch waardevolle duinen over. Dankzij het aankoopbeleid van het Vlaamse Gewest is daar ongeveer één derde van in eigendom. Hier wordt het meest vooruitgang geboekt met de opmaak van beheerplannen.

In de 11.000 ha Vlaamse moerassen groeien 80-90 soorten rodelijstplanten. Ook hier heeft dit grote aantal met ecologische heterogeniteit te maken. De natuurkwaliteit van moerassen en waterlopen mag onder impuls van de Europese Kaderrichtlijn water toenemende beleidsaandacht verwachten.

De Zeeschelde herbergt een estuarien ecosysteem met een volledige gradiënt van zout naar zoet. Een dergelijk uitgestrekt zoetwatergetijdengebied is zeldzaam op wereldschaal. Langsheen de zoutgradiënt volgen verschillende levensgemeenschappen elkaar op. De bodemfauna van de Zeeschelde bestaat voornamelijk uit grote densiteiten borstelwormen, terwijl in een gezond estuarium meer soorten zoetwaterslakken, insectenlarven en kreeftachtigen leven. Gedurende de laatste tien jaar is hierin geen verandering vastgesteld. Zoals bij de vissen, is er bij de watervogels wel een herstel van de diversiteit. De toegenomen aantallen hebben met internationale populatietrends te maken (bv. krakeend) of met de verbeterde waterkwaliteit (bv. wintertaling). Wanneer de voedselrijkdom van het water verder afneemt, zouden sommige watervogelpopulaties kunnen terugvallen.

De Grensmaas is als grindrivier uniek binnen Vlaanderen. Het is bovendien de enige waterloop waarvoor een integraal plan bestaat dat de goedkeuring kreeg van alle betrokkenen. Dit zijn ondermeer rivierbeheer, grindwinning en landbouw. De concrete uitvoering vordert echter traag en is meestal gekoppeld aan het oplossen van knelpunten inzake waterbeheer. Er zijn duidelijke streefbeelden voor natuur en er zijn doelsoorten die sinds 2000 worden opgevolgd. Tot nu toe is er vooral verbetering bij de doelsoorten voor de rivierbedding. Een herprofilering van de bedding aan Nederlandse zijde leidde tot toegenomen populaties barbeel en kopvoorn. Een voorbereidende modelberekening had evenwel meer verbetering voor-

speld. Ook kamsalamander en visdief reageerden positief op natuurinrichtingsmaatregelen.

Het agrarisch gebied bezit, naast de meeste van de 175.000 ha graslanden met biologische waarden (zie hierboven), ook 630.000 ha akkers en tijdelijk grasland. Bijna 60 % van het Vlaamse landoppervlak is in agrarisch gebruik. Op nog ongeveer 100 ha weinig productieve akkers groeien 13 soorten rodelijstplanten. Daarvan zijn torenkruid, vroege ereprijs en wit hongerbloempje met uitsterven bedreigd. Het gaat hier om pioniersoorten die vegetatieloze bodems koloniseren.

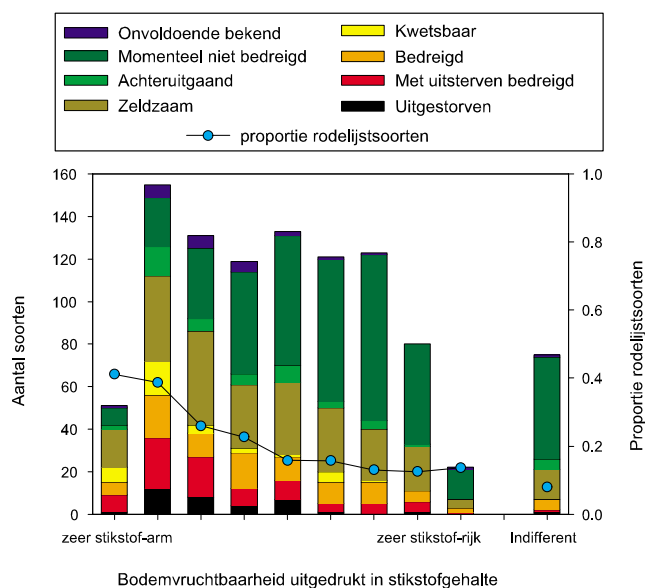
Uit de Biologische Waarderingskaart blijkt dat ongeveer 25 % van het Vlaamse landoppervlak uit bebouwde percelen bestaat. Om verdere uitdeining van de stad naar het buitengebied af te remmen is het belangrijk de steden leefbaar te houden met een minimum aan groen en natuur. Van de 13 centrumsteden heeft Roeselare het minste en Hasselt het meeste groen. De stad Genk bezit de grootste oppervlakte Speciale Beschermingszone (SBZ). Sommige SBZ's zijn volledig omsloten door de stad, zoals de fortengordel van Antwerpen met zijn overwinterende vleermuizen of het Vrijbroekpark in Mechelen met één van de vier gekende Vlaamse vindplaatsen van het kruipend moerasscherm. Tussen 1994 en 2000 nam de oppervlakte groene planologische bestemming in de meeste steden toe, maar deze omvat daarmee nog geenszins alle actuele stedelijke natuurwaarden.

3 De verstoringen

Dat het verbod op vegetatiewijziging de achteruitgang van veel soorten niet kon tegengaan, is een gevolg van diverse externe verstoringen. In dit NARA worden achtereenvolgens vermesting, verzuuring, verdroging, verontreiniging met zware metalen, versnippering en klimaatwijziging behandeld.

Plantensoorten uit een voedselarme omgeving zijn veel meer bedreigd dan deze die een grote voedselrijkdom prefereren (figuur 3). Maar ook in van nature voedselrijke milieus gaat de biodiversiteit achteruit door vermesting. Dit blijkt onder andere uit een reconstructie van de soortensamenstelling in de Blankaart-vijver. De atmosferische stikstofdeposities en de stikstof- en fosforaanvoer via grond- en oppervlaktewater blijven te hoog voor het behoud van heel wat soorten. In de biologisch zeer waardevolle bovenlopen van het Netebekken is er een systematische stijging van de concentratie plantbeschikbaar fosfor. Zelfs in het grondwater van natuurgebieden wordt de nitraatnorm soms overschreden, een norm die overigens veel te zwak is voor het behoud van de meeste soorten. In de grotere waterlopen dalen de con-

Figuur 3: Verband tussen de rodellijsstatus van de vaatplanten en de voedselrijkdom.

centraties maar stijgen de vrachten nutriënten. Dit is het resultaat van regenrijke jaren en heeft gevolgen voor de natuur in de kustwateren (o.a. de SBZ Vlaamse banken). De Vlaamse normen voor nutriënten in het oppervlaktewater zijn nog niet in overeenstemming met de Nitraatrichtlijn en de Kaderrichtlijn water. De atmosferische deposities zijn nog steeds hoger dan de plandoelstellingen uit het tweede Milieubeleidsplan (zie punt 6).

Diatomeeën of kiezelwieren zijn goede indicatoren voor verzuring. Tussen 1940 en 2000 was er in voedselarme Kempische vennen een omslag van een natuurlijke organisch zure naar een door menselijke activiteiten veroorzaakte mineraalzure toestand. Op het land blijkt dat zelfs een effectgerichte maatregel als plaggen de zuurgeoelige soorten als klokjesgentiaan niet kan instandhouden. Ondanks de opvallende daling van de emissies van verzurende stoffen, is er geen vermindering van de atmosferische zuurdeposities gevolgd. Emissies uit het buitenland zijn hiervoor mee verantwoordelijk. Door de verzuring wordt het giftige aluminium plantbeschikbaar. De aluminium-uitspoeling onder vooral Kempische naaldbossen behoort tot de hoogste van Europa.

Op basis van de bodemkaart van omstreeks 1960 kan worden besloten dat veel gebieden nu verdroogd zijn. Van 13 natuurgebieden bestaan meetreeksen van de grondwaterstand sinds 1993. Daar is er een vernattende trend die wellicht een gevolg is van de hoge neerslag gedurende de laatste jaren en het beheer van de gebieden dat plaatselijke vernatting nastreeft. Tegen 2005 zullen er heel wat aanvragen voor hervergunningen van grondwaterwinnings

en dus ook veel adviesvragen over mogelijke negatieve impact op natuur zijn. Voor een eenduidige en consequente behandeling van deze dossiers ontbreken nog objectieve criteria.

Uit het register van verontreinigde gronden van de Openbare Afvalstoffenmaatschappij en uit het bosbodemmeetnet van het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer blijkt dat zowel binnen als buiten SBZ's de bodem en de strooisellaag op vele plaatsen met zware metalen zijn aangetast. In valleigebieden worden dikwijls hoge bodemconcentraties gemeten, bv. langs de Dije, de Durme, de Schelde en de Leie. De accumulaties aan zware metalen zijn hoger en meer algemeen verspreid in de Kempen dan in de andere streken. Een Europese vergelijking van zware metalen in het bladstrooisel geeft aan dat de concentraties in Vlaanderen bijzonder hoog zijn. Specifiek voor natuurgebieden zijn er nog maar weinig gegevens beschikbaar. Ook informatie over de risico's van de verhoogde concentraties voor levende organismen ontbreekt. De hoge juridische kwaliteitseisen voor bodems in natuurgebieden bemoeilijken momenteel grondverzet in functie van natuurontwikkeling. Er is dringend behoefte aan een geïntegreerde visie rond de wenselijkheid en haalbaarheid van saneringsoperaties in verontreinigde natuurgebieden en rond risicobeperkingen door een aangepast beheer.

Versnippering betekent het uiteenvallen van ruimtelijke gehelen in kleinere en/of minder samenhangende elementen. De aanduiding van 10.000 ha extra planologisch groen tussen 1994 en 2002 betekende een stijging van 350 naar 369 gebieden groter dan 100 ha en nauwelijks verandering in het aantal gebieden groter dan 1000 ha. Het gewenste VEN betekent een sprong van 369 naar 407 gebieden groter dan 100 ha, en meteen ook een evolutie van 25 naar 43 gebieden groter dan 1000 ha. Naast deze gebiedsgerichte maatregelen is er ook nood aan soortgerichte ontsnippering. De aanleg van amfibieëntunnels en -geleidingspanelen is een voorbeeld van structurele soortgerichte ontsnippering. Een doelmatigheidsanalyse toonde aan dat voor 89 % van de tunnels en voor slechts 34 % van de geleidingswanden de resultaten bevredigend waren. De ineffectiviteit was dikwijls te wijten aan kleine gebreken die gemakkelijk konden worden opgelost.

De toenemende concentratie aan broeikasgassen veroorzaakt een stijging van de temperaturen. Vlaamse kool- en pimpelmezen leggen hun eieren 10 dagen vroeger dan 20 jaar geleden. In de ons omringende landen werd een noordwaartse verschuiving van diverse vogel- en vlinderpopulaties bewezen. Ook in Vlaanderen breidt een aantal zuidelijke soorten uit; voorbeelden zijn de tijgerspin, diverse libellensoorten en een naaktslak. Gezien de versnippering van het landschap zijn deze verschuivingen voor bepaalde kwetsbare soorten niet vanzelfsprekend en dus

bedreigend. Veranderingen in de verspreiding van een soort kan een weerslag hebben op andere soorten, bv. wanneer ze dezelfde voedselbronnen benutten. Doordat verschillende soorten en abiotische factoren niet op dezelfde manier reageren op klimaatwijziging, zijn er ook gevolgen voor het functioneren van ecosystemen.

4 Naar een duurzaam gebruik van natuur

Duurzaam gebruik betekent dat het Natuurrapport naast de intrinsieke, ook de maatschappelijke waarden van de natuur behandelt. Hier wordt ingegaan op duurzame houtoogst, jacht en binnenvisserij.

Waar in het verleden de natuur dikwijls gemanipuleerd werd in functie van gebruik, is er een evolutie naar het meer zorgzaam omgaan met natuur, of m.a.w. duurzaam gebruik. Zowel binnen water- als bosbeheer is er een trend om veel dichter aan te sluiten bij het natuurlijk functioneren van systemen. De houtvoorraad van de Vlaamse bossen reflecteert nog de oude bosbouwopvattingen: 46 % naaldhout en 16 % populier tegenover 11 % zomer- en wintereik en 8 % beuk. Dat in bosbestanden jonger dan 20 jaar inheemse loofboomsoorten domineren is een eerste resultaat van de vernieuwde visie binnen het bosbeheer. De verwerkende nijverheid zal daar rekening mee moeten houden. Wildbeheereenheden houden sinds 2000 populatiegroottes en afschotstatistieken bij. Er werd een achteruitgang vastgesteld van de populaties en van de afschotcijfers voor fazant, patrijs, konijn en haas. De reeënpopulatie neemt toe. Om de duurzaamheid van het wildbeheer te evalueren zijn ook indicatoren vereist die betrekking hebben op de toestand van de habitats en van andere soorten.

Duurzaam gebruik betekent een planmatige aanpak die rekening houdt met kwetsbaarheid en draagkracht van het ecosysteem. Voor alle bossen groter dan 5 ha is een bosbeheerplan vereist, waarin natuurbehoud minstens evenwaardig is aan de andere doelstellingen. Nog maar 24 % van de Vlaamse bosoppervlakte bezit een beheerplan. Bosbeheerders besteden de houtoogst uit aan exploitanten die een slechte reputatie hebben voor wat betreft zorg voor natuur. De geplande certificatie zal de controle over deze schakel vergroten. Hengelaars zetten zich mee in voor ontsnippering en habitatherstel. Visstandbeheer omvat nog steeds het uitzetten van vis. Waar beschermde soorten of rodelijstsoorten leven vormt dit een knelpunt. De ecologisch sterk verstoorde commerciële visvijvers met hun onnatuurlijk hoge vispopulaties baren zorgen. Uitheemse vissoorten kunnen zich van de deze vijvers naar de water-

lopen verspreiden. Wildbeheereenheden onderhandelen met landbouwers over maatregelen in het landbouwlandschap om de achteruitgang van fazant, patrijs, haas en konijn tegen te gaan. Duurzaam gebruik betekent dat bosbeheerders en –exploitanten, jagers en hengelaars nieuwe partners zijn in het natuurbehoud. Hun deelname kan gestimuleerd worden door instrumenten zoals bosgroepen en beheerovereenkomsten. Ongeveer 2,9 % van de Vlamingen is hengelaar.

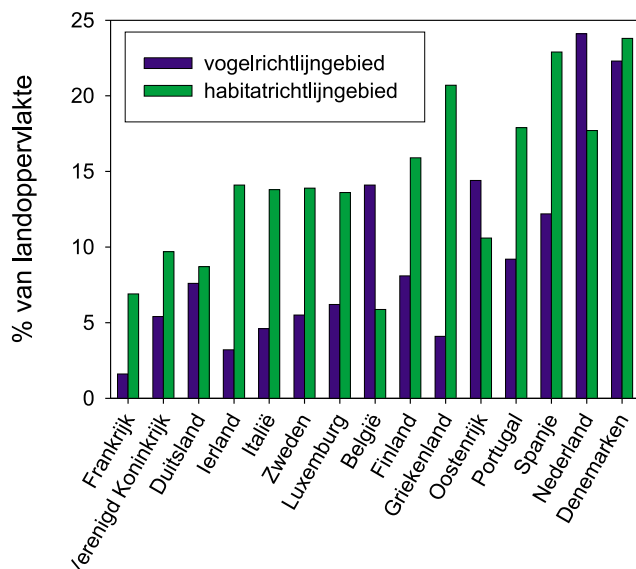
5 Internationaal natuurbeleid

Het Vlaamse natuurbeleid speelt actief in op Europese richtlijnen. Niet alleen de Vogel- en de Habitatrichtlijn, maar ook de Kaderrichtlijn water en de Nitraatrichtlijn richten zich op de toestand van de natuur. Recente vorderingen zijn de Vlaamse goedkeuring (2001) en ratificering (2002) van de overeenkomst voor de bescherming van vleermuizen in Europa (EUROBATS) en de publicatie van het tweede Belgische rapport (2001) voor het mondiale Biodiversiteitsverdrag. Hierna wordt verder ingegaan op de implementatie van de Vogel- en de Habitatrichtlijn.

De Vogelrichtlijn zorgt in Europa voor de instandhouding van natuurlijke in het wild levende vogels en hun leefgebieden. De Habitatrichtlijn is complementair en richt zich op de overige inheemse soorten en hun leefgebieden. Vogel- en habitatrichtlijngebieden (samen Speciale Beschermingszones) dragen bij aan het Europese Natura 2000 netwerk van beschermde gebieden. In Vlaanderen broeden 27 soorten uit de Vogelrichtlijn in een totale oppervlakte van 98.000 ha vogelrichtlijngebied. Voor 45 habitats en 22 soorten uit de Habitatrichtlijn, is 102.000 ha habitatrichtlijngebied afgebakend. In de vallei van de Zwarte beek bijvoorbeeld, werd vogelrichtlijngebied afgebakend omwille van korhoen, duinpieper en andere vogelsoorten en habitatrichtlijngebied omwille van de beekprik. In totaal heeft Vlaanderen nu 163.000 ha SBZ's. Figuur 4 laat zien dat België goed scoort voor de oppervlakte vogelrichtlijngebied en slecht voor oppervlakte habitatrichtlijngebied. Ondertussen is hier verbetering in gekomen door de aanmelding van de Waalse habitatrichtlijngebieden in november 2002.

De Vogel- en Habitatrichtlijnen leggen een actieve instandhouding op. Ontwikkelingen in en rond de SBZ's die een negatief impact kunnen hebben op de beschermde soorten of habitats, worden alleen getolereerd in geval van dwingende redenen van openbaar belang en bij een bewezen gebrek aan alternatieven. In deze gevallen is steeds compensatie vereist. Naar aanleiding van havenuitbreidingen in Doel en Zeebrugge en een industrieterrein in

Figuur 4: Percent van de landoppervlakte aangeduid als Speciale Beschermingszone in de verschillende Europese landen op 11/04/2002 (bron: Europese Commissie).

Oostende werden resp. het overstromingsgebied Bazel-Kruike-Rupelmonde (1998) en aanvullende poldercomplexen (2000) als compensatie voorzien. Het dossier rond Deurganckdok en Verrebroekdok is nog lopende. In elk van deze gevallen blijft de actieve compensatie die de Europese Commissie vereist, gebrekkig.

Ook in de overige SBZ's slaagde Vlaanderen er tot nu toe niet in de instandhouding te garanderen. Aanduiding alleen is onvoldoende. In de SBZ Poldercomplex stelt AMINAL - afdeling Natuur nog regelmatig overtredingen vast zoals bv. het omzetten van grasland naar akker en het dempen van poelen. Sinds de afbakening van de SBZ in de vallei van de Zwarte Beek zijn korhoen en duinpieper er uitgestorven en blijft de beekprik achteruitgaan. Dankzij de verbeterde waterkwaliteit van de Zeeschelde keerde de fint terug, maar door het ontbreken van geschikte paaiplaatsen is een zichzelf reproducerende populatie nog niet mogelijk. Voor deze soort ten zijn actieve herstelmaatregelen nodig.

Het Wijzigingsdecreet van 2002 zorgt voor de omzetting van de Habitatrichtlijn van 1992 in de Vlaamse regelgeving. Een vlottere implementatie van Europese natuurrichtlijnen in eigen wetgeving dringt zich op. Het Wijzigingsdecreet is een mijlpaal voor het natuurbehoud en heeft implicaties voor talrijke decreten en besluiten rond natuur, bos, landschapszorg, mest, landinrichting en ruilverkaveling. Voor de realisatie van de gebiedsgerichte aanpak worden natuurrichtplannen voorzien (zie punt 6). Voor alle activiteiten in en rond Speciale Beschermingszones is een afweging in functie van de richt-

lijnen noodzakelijk. Er zijn nog onvoldoende wetenschappelijke criteria voor deze oefening. Het is de bedoeling de SBZ's multifunctioneel en duurzaam te gebruiken. Activiteiten zonder negatieve impact op de beschermde soorten en habitats kunnen gewoon doorgaan. Ook de inspanningen rond terreinverwerving en natuurinrichting focussen op de SBZ's. 52 % van de erkende en aangewezen reservaten ligt in vogelrichtlijngebied en 78 % in habitatrichtlijngebied. Anderzijds is 6 % van de vogelrichtlijngebieden en 9 % van de habitatrichtlijngebieden erkend of aangewezen reservaat.

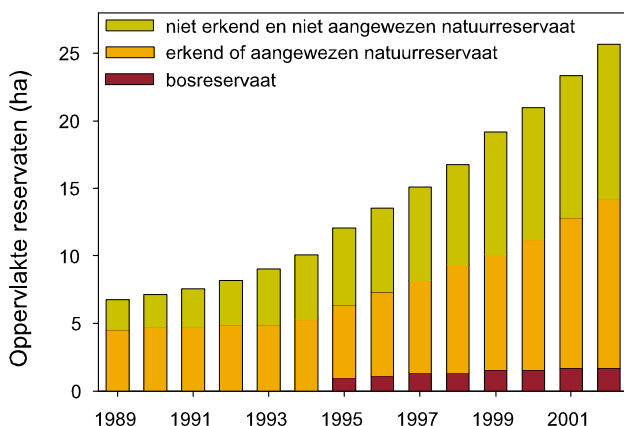
6 Vlaams natuurbeleid

Het Milieubeleidsplan bevat de hoofdlijnen van het Vlaamse natuurbeleid. Deze worden verder uitgewerkt in het Natuurbeleidsplan. Het derde Milieubeleidsplan (MBP-3) (2003-2007) bevindt zich begin 2003 nog steeds in ontwerpvorm. In het definitief Ontwerp MBP-3 zijn sommige doelstellingen uit het MBP-2 (1997-2002) een planperiode opgeschoven (bv. afbakening VEN), soms zelfs in afgezwakte vorm (bv. atmosferische stikstofdepositie).

Het Vlaamse natuurbeleid kiest voor een strategie van verbeteren, vergroten en verbinden. Belangrijke lopende processen zijn de verwerving en het beheer van de natuur- en bosreservaten, de toepassing van de Vogel- en Habitatrichtlijnen (zie punt 5), de afbakening van het VEN, de voorbereiding van natuurrichtplannen, de natuurinrichting en de samenwerking met lokale overheden. Deze worden hierna besproken.

De totale oppervlakte reservaat is in 2001 en 2002 aanzienlijk gegroeid en bereikte op 1 januari 2003 meer dan 25.000 ha of 1,9 % van Vlaanderen (figuur 5). Wanneer de trend wordt doorgetrokken tot 2007, blijkt dat tegen dan 35.000 ha bereikt wordt. Dit is minder dan de 50.000 ha die voorzien zijn in de milieubeleidsplannen. De aankoop van terreinen is één van de belangrijkste succesfactoren voor het natuurbehoud in Vlaanderen (figuur 5). 2001 en 2002 waren piekjaren voor wat betreft de aankoop van reservaten. De helft hiervan werd verwezenlijkt door de terreinbeherende verenigingen. De budgetten voor verwerving waren in 2002 hoger dan ooit tevoren. Er werd in toenemende mate gebruik gemaakt van het recht op voorkoop, een instrument dat nog ontbreekt rond bosreservaten en in bosuitbreidingsgebieden. Het is aangewezen de aankoopprocedures van de administraties te versoepelen, zodat efficiënter kan worden ingespeeld op het aanbod op de grondmarkt. De meeste en de grootste reservaten bevinden zich in Limburg; Oost- en West-Vlaanderen scoren het zwakst. In 2001 en 2002 werden 479 ha aangekocht voor bosuitbreiding, 388 ha daarvan

liggen in de bosarme provincie West-Vlaanderen. Natuurprotocollen zijn een zinvol instrument om aan natuurbehoud te werken in militaire domeinen. Deze domeinen bezitten soms heel wat natuurwaarden. Rond de Zwarte beek herbergen ze geschikte leefgebieden voor de vogelrichtlijnsoorten duinpieper en korhoen. In de praktijk dienen zich soms problemen aan rond toegankelijkheid en rond draagvlak bij de militairen.

Figuur 5: Evolutie van de oppervlakte erkend of aangewezen natuur- en bosreservaat en niet erkend of aangewezen natuurreservaat (bron: afdeling Natuur).

De erkenning van de natuurreservaten van terreinbeherende verenigingen verhoogt de garanties voor een duurzaam natuurbehoud. In 2002 was de toename van de oppervlakte erkende reservaten het grootst sinds de invoering van het Natuurdecreet. Er is een inhaalbeweging aan de gang. Op 1 januari 2003 was de helft van de private natuurreservaten erkend en dus in het bezit van een beheerplan. Het aandeel natuurreservaten dat in huur en daardoor dikwijls niet erkenbaar is, daalde naar 38,5 %. In de Vlaamse reservaten is er een grote achterstand in de opmaak van beheerplannen, behalve aan de kust. Slechts 1/5 van de oppervlakte Vlaams reservaat beschikt over een beheerplan. In de provincie Antwerpen bestaat er wel een beheervisie voor alle reservaten.

Het MBP-2 voorzag 3000 ha bosreservaat tegen 2002. Wanneer de lopende dossiers worden meegerekend, werd op 1 januari 2002 een oppervlakte van 2300 ha gerealiseerd. Recent werden enkele zeer waardevolle boscomplexen aangekocht (Grotenhoutbos in de Noordelijke Kempen en de gemeentebossen van Voeren), die gedeeltelijk bestemd zijn als bosreservaat. Er zijn nog enkele aankoopdossiers lopende. Bosreservaten bestaan vooral uit oude bossen en moerasbossen met een hoge ecologische waarde. Deze laatste verdienen volgens de Habitatrichtlijn prioritaire aandacht.

Zoetwatergetijdewbossen, duinbossen en alluviale bossen langs grote rivieren zijn voorlopig ondervertegenwoordigd. Voor bijna alle bosreservaten is een beheerplan beschikbaar. De integrale bosreservaten worden grondig gemonitord. Uit de eerste resultaten blijkt dat wanneer bossen met oude bomen worden ingesteld als integraal bosreservaat, de structuurdiversiteit op korte termijn toeneemt. Het zijn vooral minder opvallende soortengroepen zoals zwammen en insecten die op het verhoogde en gediversifieerde aanbod dood hout reageren. In bossen met jongere bomen komt er minder snel verandering.

Het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN) is een samenhangend en ecologisch functioneel geheel van 125.000 ha natuurgebied waarbinnen het beheer gericht is op het behoud en de ontwikkeling van een hoogwaardige natuur. Het VEN wordt ondersteund door het Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk (IVON), dat uit 150.000 ha natuurverwevingsgebied en een onbepaalde oppervlakte natuurverbingsgebied bestaat. De doelstelling om het Vlaams Ecologisch Netwerk én de natuurverwevingsgebieden af te bakenen tegen januari 2003 werd niet gehaald, maar de voorbereidingen zijn volop aan de gang. Voor de afbakening van het VEN vormen de habitatrichtlijngebieden de basis. Niet alle SBZ's kunnen in het VEN worden opgenomen, o.a. omdat het VEN wordt beperkt tot 125.000 ha. Er is immers ook aandacht nodig voor regionaal bedreigde soorten (bv. bepaalde dagvlinders en libellen) en biotopen (bv. dotterbloemgraslanden), die niet in de Europese richtlijnen werden opgenomen. De afbakening gebeurt op basis van uitgebreid overleg tussen de administraties van de beleidsdomeinen leefmilieu, landbouw en ruimtelijke ordening. Over ongeveer 87.000 ha VEN met een geschikte planologische bestemming bestaat consensus. In het najaar 2002 liepen een communicatiecampagne en een openbaar onderzoek. De definitieve afbakening wordt in mei 2003 verwacht. Voor een extra 8000 ha waarover consensus bestaat, wordt nu de planologische bestemming gewijzigd via ruimtelijke uitvoeringsplannen. Deze eerste fase heeft in de Oostelijke Kempen en in de Duinen bijna 90 % van het gewenste VEN verwezenlijkt. In de Kust- en Scheldedolders en de Zandlemige regio daarentegen betekent de eerste fase nog maar resp. 37 % en 41 % van het gewenste VEN. Hier zijn meer conflicten met de huidige bestemming. Tijdens de tweede fase moet erover worden gewaakt dat ook deze schakels van het VEN worden gerealiseerd. In de vallei van de Zwarte Beek betekent het VEN een ontsnippering van de vele reservaatpercelen en een herwaardering van hun ecohydrologische samenhang.

Over de voor het VEN vereiste planologische bestemming bestaat er juridische onduidelijkheid. Volgens het Natuurdecreet komen alle groene bestemmingen en de bestemmingen waar met natuurbehoud rekening moet

worden gehouden (bv. agrarisch gebied met ecologisch belang) in aanmerking. Het VEN 1e fase is hierop gebaseerd. Volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen kunnen alleen planologische natuur- en reservaatgebieden in het VEN worden opgenomen. Voor de ondersteuning van de afbakening is een toename van 38.000 ha planologisch natuur- en reservaatgebied en van 10.000 ha bosuitbreidingsgebied voorzien tegen 2007. In de periode 1994-2002 werd 23 % van de eerste en 16 % van de tweede doelstelling verwezenlijkt.

Het Natuurdecreet voorziet natuurrichtplannen voor het gehele VEN en IVON, voor alle planologische groengebieden en voor de gebieden met internationale bescherming. Ze maken een gedifferentieerd gebiedsgericht beleid mogelijk door in overleg met betrokkenen een gebiedsvisie, instandhoudingsdoelstellingen en stimulerende en bindende maatregelen en instrumenten vast te leggen. Hiervoor zijn verschillende uitvoeringsbesluiten in voorbereiding. De opmaak van natuurrichtplannen wordt maatwerk. Het is een nieuw instrument waarmee nog geen ervaring bestaat. Voor de Zwarte beek is de voorbereiding van het natuurrichtplan reeds gestart. De officiële opmaak moet nog wachten op de goedkeuring van de uitvoeringsbesluiten. Dit instrument zal heel wat werk met zich meebrengen. De inspraak van de doelgroepen verstevigt het draagvlak, maar kan ook tot suboptimale beheer- en inrichtingsmaatregelen leiden. Natuurrichtplannen kunnen een rol vervullen in het afstemmen van diverse benaderingen binnen het natuurbehoud. Er is een opvallend contrast tussen enerzijds de soort- en habitatgerichte aanpak van de Vogel- en Habitatrichtlijnen en anderzijds de creatie van mogelijkheden voor een meer dynamische natuur binnen de Kaderrichtlijn water alsook in de meeste bosreservaten.

Om de nodige voorwaarden voor de totstandkoming of het herstel van natuur te creëren kunnen natuurinrichtingsprojecten worden ingesteld. Een breed gamma aan concrete maatregelen is hier mogelijk: van kavelruil en grond- en waterwerken tot het opleggen van erfdiensbaarheden en natuur-educatieve voorzieningen. Dergelijke projecten worden voornamelijk in ruimere gebieden binnen het gewenste VEN of de SBZ's uitgevoerd. Tot oktober 2002 werden 18 projecten ingesteld voor een totaal van 6500 ha; het natuurinrichtingsproject Zwarte beek is één van de meest recent opgestarte. De verontreinigde gronden in de Bourgoyen-Ossemeersen en de geluidsoverlast in de Bospolder-Ekers moeras zijn knelpunten die buiten de capaciteit van het instrument vallen. Andere hinderpalen zijn dat het VEN nog niet definitief is afgebakend en dat de natuurinrichtingsprojecten voorafgaan aan de natuurrichtplannen.

Samenwerkingsovereenkomsten tussen het Vlaamse gewest en de lokale overheden bieden een stimulans om het lokale op het gewestelijke milieu- en natuurbeleid af te

stemmen. Daarbij krijgen de lokale overheden de kans om een deel van hun inspanningen en investeringen via subsidies terug te winnen. In 2002 zijn de 5 provincies en 72 % van de gemeenten op dit aanbod ingegaan. Ook hier vinden we de Limburgse gemeenten als koploper en de zwakste respons vanuit Oost-Vlaanderen. Binnen de overeenkomst konden keuzen worden gemaakt tussen verschillende thema's en ambitieniveaus. Het thema rond natuurbehoud bleek één van de meest succesvolle. Bij de gemeenten kent natuurbehoud een toenemende populariteit.

7 Natuurbehoud in andere beleidsvelden

Een van de meest opvallende trends in het hedendaagse natuurbehoud is dat het uit de reservaten breekt en zijn intrede doet in andere beleidsvelden. De praktijk toont aan dat het realiseren van natuurdoelstellingen inspanningen vraagt van heel wat betrokkenen. Dikwijls blijkt er nog altijd maar een draagvlak voor natuurmaatregelen wanneer deze bijdragen tot het oplossen van andere knelpunten, bv. wateroverlast. De Europese Nitraatrichtlijn legt naast een drinkwater- ook een eutrofiëringnorm op. Deze laatste is op natuur gericht en strenger, waardoor de verwezenlijking ervan nog moeizamer verloopt. Hierna wordt ingegaan op bosbeleid, waterbeleid, landbouwbeleid en mobiliteitsbeleid.

Het huidige bosbeleid stelt duurzaamheid centraal. De aandacht voor natuurbehoud is sterk toegenomen. De beheerders van openbare bossen, en in mindere mate van privé-bossen, krijgen een planmatig en natuurgericht bosbeheer opgelegd. Via subsidies worden ook privé-eigenaars aangemoedigd om de doelstellingen van natuurrichtplannen te realiseren. Er is wel een grote achterstand in de opmaak van bosbeheerplannen. Daarnaast gaat veel aandacht naar het absolute behoud van de huidige bosoppervlakte én naar de uitbreiding ervan. Dat 30 % van het bosareaal zonevreemd is, vormt een belangrijk knelpunt. De bosuitbreiding verloopt moeizaam, onder andere omwille van lokale weerstand vanuit de landbouw. Bos- en natuurbeleid volgen een convergerende beweging. Er is nog onvoldoende afstemming tussen het kwantitatieve bosbehoud en het herstel van biologisch waardevolle open (ver- of beboste) vegetaties. Ook de interpretatie van het VEN en van de SBZ's komen bij bos- en natuurbeheerders nog niet volledig overeen.

De Europese Kaderrichtlijn water brengt een omwenteling teweeg in het Vlaamse waterbeleid. Terwijl vroeger het menselijke gebruik centraal stond, is nu het uitgangspunt behoud, bescherming en herstel van de natuurlijke levensgemeenschappen in alle oppervlaktewateren. De

richtlijn verplicht de lidstaten tot een vergaande hervorming van hun meetnetten en de daaraan gekoppelde maatregelenprogramma's. Tegen 2015 moeten alle oppervlaktewateren een goede ecologische en chemische kwaliteit bereiken. Grondwaterlichamen dienen duurzaam te worden beheerd. Hierbij mag de kwalitatieve en de kwantitatieve toestand van de begeleidende waterlopen en kwel- en moerasgebieden niet in het gedrang komen.

In Vlaanderen is er een algemene consensus over het principe dat er in valleigebieden meer ruimte moet komen voor water. De hoogdringendheid bleek nog maar eens tijdens de overstromingen van eind 2002. Het voorontwerp decreet Integraal Waterbeleid werd in februari 2003 principieel goedgekeurd. Het uitgangspunt is een integrale benadering van de waterproblematiek op stroomgebiedniveau en een geïntegreerde aanpak op verschillende lagere planniveaus. Visies en plannen voor waterlopen richten zich op het behoud van het watersysteem en van de natuur en op het multifunctioneel gebruik van waterwegen. De opmaak van de eerste drie van de elf op te maken bekkenbeheerplannen is recent gestart (Nete, Dender en Ilzer). De afstemming met natuurrichtplannen zal permanente aandacht vergen. Vergunningsplichtige activiteiten moeten een watertoets doorstaan. Er komen ruimtelijke uitvoeringsplannen vanuit een visie op het watersysteem. De aanduiding van oeverzones moet bijdragen tot de bescherming van de waterlopen en de realisatie van het IVON. Uit de ervaringen aan de Grensmaas blijkt dat de concrete uitvoering van een goedgekeurd plan zeer traag verloopt. Ervaringen met de Zwarte beek laten zien dat bovenstroomse verontreinigingen een lastig knelpunt blijven. Het is een oorzaak van de blijvende achteruitgang van de beekprik. Aangezien bescherming tot aan de bron veelal niet haalbaar is, moet voldoende buffercapaciteit worden voorzien. Recente problemen tonen aan dat zelfs aan de Zwarte beek de samenwerking met lokale waterbeheerders niet vanzelfsprekendheid is.

De afname van de oppervlakte soortenrijk grasland, de moeizame reductie van de mestverliezen en de weerstand tegen bosuitbreiding getuigen van de moeilijke relatie tussen landbouw en natuur. Beheerovereenkomsten stimuleren landbouwers om het agrarisch landschap multifunctioneel te beheren. Het onderhoud van poelen en heggen, de aanleg van perceelsranden (vooral langs waterlopen) en het plaatsen van nestbeschermers kennen een toenemend succes. Deze maatregelen hebben een ontsnipperend effect. Weidevogelbeheer gebeurt nu op percelen van gemiddeld 2,1 ha, maar er is nood aan grotere aaneengesloten oppervlakten. De weidevogelgebieden waarbinnen deze contracten mogelijk zijn, overlappen voor 60 % met Vogelrichtlijngebieden. Weidevogels zoals grutto zijn niet op Europees niveau bedreigd, maar hun toestand in West-Europa is zorgwekkend. De ruilverkaveling evolueert van een sectorinstrument naar een instrument voor

de multifunctionele inrichting van het landelijke gebied. Ecotopenbalansen laten een toename zien van de oppervlakte bos, heiden en vennen, moeras en waterrijke gebieden en een afname van soortenrijk grasland en van ruigten.

60.000 km wegen versnipperen de Vlaamse ruimte. De zorg voor natuur vindt steeds meer ingang bij de Administratie voor Wegen en Verkeer (AWV) en de Administratie voor Waterwegen en Zeewezen (AWZ). De wegenwachters hebben nu de permanente opdracht gegevens over aangereden diersoorten te verzamelen om migratieknelpunten te helpen opsporen. Bij het uitvoeren van maatregelen voor ontsnippering krijgen grote eenheden aaneengesloten natuur prioritaire aandacht.

8 Natuur en samenleving

Voor het voeren van een natuurbeleid is de aanwezigheid van een draagvlak bij de bevolking belangrijk. Beschikbare gegevens wijzen op een positieve houding van de individuele burger tegenover natuur. Een onderzoek rond 4 natuurontwikkelingsprojecten, wijst op een groot draagvlak bij omwonenden en recreanten. Bij de natuurverenigingen zien we een licht groeiend draagvlak. De grootste van hen, Natuurpunt, telt 47.000 leden en bereikt daarmee bijna 2 % van de gezinnen in Vlaanderen. Een groot aantal van die leden is vrijwilliger in lokale afdelingen die in 282 gemeenten actief zijn. Bij die vrijwilligers valt het op dat vooral mannen en hoger geschoolden zich engageren. Naast de traditionele natuurverenigingen brachten twee symbooldossiers voor 2002, het Lappersfortbos in Brugge en het Hoppebos in Flobecq, een heterogeen netwerk van sympathisanten op de been. Hierbij werd een mix van voor het natuurbehoud nieuwe actiemethoden ingezet.

Bij de administratie loopt de personeelsinzet voor natuur in stijgende lijn, maar door het sterk toenemende takenpakket zien we nog steeds een discrepantie tussen de feitelijke en de gewenste personeelsinvulling. Ook de in NARA 2001 gesignaleerde scheeftekening tussen de personeelsbezetting bij de afzonderlijke buitendiensten van AMINAL - afdeling Natuur blijft een knelpunt. Het is verder afwachten welke gevolgen de reorganisatie van de Vlaamse administratie met zich mee zal brengen. Gezien de nieuwe taken inzake communicatie en doelgroepenbeleid, is het aangewezen om de administraties en instituten te versterken met sociaal-wetenschappelijke medewerkers.

Op beleidsvlak valt op dat het budget voor natuur de voorbije jaren gevoelig steeg, maar toch nog maar 0,6 % van het totale Vlaamse budget bedraagt. De verhoogde steun aan terreinbeherende verenigingen en de subsidies

voor de openstelling van bossen en natuurreservaten, zijn draagvlakversterkend. In het najaar 2002 was er rond de SBZ's, het VEN en de nieuwe uitvoeringsbesluiten een uitgebreide communicatiecampagne, o.a. in het licht van het openbaar onderzoek rond het VEN. Dit openbaar onderzoek leverde ca 9000 negatieve en positieve bezwaarschriften op, maar leerde vooral dat bepaalde lokale overheden nog onvoldoende op de hoogte zijn van de materie. Op lokaal niveau lijkt de aandacht voor het natuurbeleid nochtans licht te stijgen (zie punt 6).

Communicatie met de doelgroepen onderhoudt en versterkt het draagvlak voor het natuurbeleid. Voorlichting, sensibilisatie en educatie maken hier deel van uit. 'Leren voor natuur' evolueert geleidelijk naar 'leren voor duurzaamheid'. Hierbij mag natuur niet worden verengd tot wat inpasbaar is in economische en sociale context. Het klassieke instrumentele leren verandert geleidelijk naar leren als dialoog binnen het doelgroepenbeleid. Niet alleen de overheid, maar ook talrijke andere actoren zijn bij de uitvoering betrokken. De belangrijkste taak van de overheid is het scheppen van de maatschappelijke voorwaarden opdat deze pedagogische opdracht kan worden gerealiseerd. Naast burgers en bedrijven is de overheid zelf één van de doelgroepen van deze opdracht. Er moet worden uitgegaan van de belangen van de lerenden. Momenteel is er voor het brede publiek en het onderwijs een ruim aanbod, maar worden talrijke meer specifieke doelgroepen zoals bv. jeugdverenigingen verwaarloosd. Lokale besturen en organisaties bevinden zich op sleutelposities; burgers voelen zich nu eenmaal meer betrokken bij wat in hun onmiddellijke omgeving gebeurt. 'Leren voor duurzaamheid' zou een systematische reflex moeten worden binnen alle beleidsvelden.

9 De kennisagenda

De Vlaamse natuur bezit minstens 35.000 soorten levende organismen. Over de toestand van zo'n 3500 soorten werd informatie samengebracht in Rode Lijsten. Van de overige 90 % - meestal minder opvallende organismen - is weinig geweten. Om verlies van biodiversiteit tijdig op te sporen is het aangewezen om meer Rode Lijsten op te maken en deze periodiek te herzien. Periodieke en gestandaardiseerde gegevensverzameling heeft een belangrijke signaalfunctie en kan aanleiding geven tot toekomstige beleidsaccenten. Het behoort ook tot de verplichtingen binnen o.a. de Kaderrichtlijn water. Monitoring moet vertrekken vanuit de natuurlijke verscheidenheid aan soorten en levensgemeenschappen. Slechts een beperkt aantal soortengroepen wordt gestandaardiseerd opgevolgd op niveau Vlaanderen. Er moet nog aan de standaardisatie van de monitoring van aandachtsoorten worden gewerkt.

De Biologische Waarderingskaart bevat informatie over de aanwezigheid van biotopen in Vlaanderen. In de toekomst kan het gebruik van satellietbeelden bijdragen aan de monitoring van biotopen. Binnen de SBZ's en binnen het VEN moet meer gedetailleerde informatie over de toestand van de biotopen en over het ecologisch functioneren van de gebieden bijdragen aan het inschatten van risico's en potenties. Geïntegreerde meetnetten kunnen indicaties geven over veranderingen en hun mogelijke oorzaken en gevolgen. Hiertoe behoort ook abiotische informatie. Over de aanwezigheid van verontreiniging in natuurgebieden is weinig geweten.

Om signalen en indicaties uit de monitoring te vertalen in beleidsplannen is er dikwijls nood aan wetenschappelijk onderzoek naar oorzaken en gevolgen. Welke factoren zijn verantwoordelijk voor de achteruitgang van de amfibieën? Wat zijn de gevolgen van de exponentiële toename van exoten? Dikwijls moet een complex aan milieufactoren in rekening worden gebracht. Hoe kunnen alluviale en moerasbossen worden hersteld? We weten dat voor het behoud van vispopulaties de verbeterde waterkwaliteit permanent moet worden gegarandeerd. Welke factoren kunnen tijdelijke kwaliteitsdalingen veroorzaken? Wanneer van brongerichte maatregelen zoals bv. de reductie van zuuremissies niet snel genoeg verbetering kan worden verwacht, moeten effectgerichte maatregelen worden afgewogen. In welke mate is bekalking aanvaardbaar en toepasbaar om de achteruitgang van verzuringsgevoelige heidesoorten tegen te gaan? Over de haalbaarheid en de (neven)effecten van de voorgestelde maatregelen moet voldoende duidelijkheid zijn. Hoe groot is het gevaar voor het vrijkomen van pollutanten bij maatregelen als vernatting, reliëfwijziging en overstroming of bij een verdergaande verzuring? Heel wat organismen accumuleren milieuvreemde stoffen. Over de gevolgen hiervan op overleving, groei en voortplanting is nog maar weinig geweten. Modellen over het functioneren van ecosystemen kunnen effecten van bepaalde ingrepen voorspellen, maar ervaringen aan de Grensmaas tonen aan dat een grondige controle via monitoring noodzakelijk blijft (zie punt 2).

Voor de optimale en uniforme opmaak van natuurrichtplannen en bekenbeheerplannen is er nood aan wetenschappelijk onderbouwde toetsingskaders die toelaten de noodzakelijke keuzen te maken per gebied. Een referentietoestand is soms moeilijk te achterhalen omwille van de lange historiek van menselijke beïnvloeding. Onderzoek naar het functioneren watersystemen en naar de abiotische randvoorwaarden voor het behoud van kwetsbare soorten is essentieel voor de bepaling van waterkwantiteits- en kwaliteitsdoelstellingen (bv. eutrofiëringnormen). Er is weinig informatie over de wenselijkheid van bodemsanering in natuurgebieden.

Zowel voor de instandhouding van de SBZ's als voor de implementatie van het integraal waterbeleid zal veelvuldige adviesverlening vereist zijn. Er bestaan nog onvoldoende criteria om objectief vast te stellen of een activiteit al dan niet schade kan aanrichten in een gebied. Zo is bv. de relatie tussen de waterpeilen in natuurgebieden en activiteiten als grondwaterwinningen in diepere lagen of beekpeilverlagingen, niet gemakkelijk te achterhalen. Er is een model in ontwikkeling om effecten van waterwinningen op terrestrische ecosystemen te beoordelen. Voor kleinere winningen is er nood aan eenduidige regels voor de inschatting van de gevolgen voor natuur.

Beleidsinstrumenten worden nog te weinig opgevolgd en geëvalueerd op efficiëntie en effectiviteit. Uitzonderingen hierop zijn o.a. de natuurinrichtingsprojecten en het Grensmaasproject. Onderzoek naar de effecten van natuurbeheer mag zich niet beperken tot de vegetatie, ook op fauna en abiotische kenmerken moet worden gelet. Naast monitoring en wetenschappelijk onderzoek, betekenen opslag en beheer van beleidsgegevens een belangrijke bron van informatie voor het beleidsevaluatief onderzoek. In 2002 werd een systeem ontwikkeld voor het databeheer over natuurvergunningen en –meldingen. Een verdere uitbouw van databanken is essentieel. Ten slotte verdient ook de communicatie en het doelgroepenbeleid wetenschappelijke onderbouwing. Wat zijn de resultaten van de verschillende natuureducatieve initiatieven? Draagvlak voor natuur(beleid) blijft in Vlaanderen een weinig onderzocht thema en data zijn vaak moeilijk te ontsluiten.

